

18. У Львові викрили ексочільника оборонного заводу, який «роззброював» ППО напередодні вторгнення росії. URL: https://lb.ua/society/2023/09/25/576437_lvovi_vikrili_eksochilnika.html

19. Посадовці одного з підприємств «Укроборонпрому» можуть перешкоджати розслідуванню НАБУ. URL: <https://nabu.gov.ua/news/novyny-posadovci-odnogo-z-pidpryemstv-ukroboronpromu-mozhut-pereshkodzhaty-rozsliduvannyu-nabu/>

20. Юрій Луценко на засіданні Ради національної безпеки та оборони України проінформував про стан розслідування злочинів, що стосуються зловживань в оборонно-промисловому комплексі держави. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_t=rec&id=246941&fp=910&s=print

21. Дудоров О. О. Проблеми кримінально-правової охорони системи оподаткування України: дис. ... д-ра юрид. наук. Луганськ, 2007. 513 с.

22. Директора оборонного підприємства затримали за розголошення державної таємниці. URL: <https://suspilne.media/39668-direktora-oboronного-pidприємства-zatrimali-za-rozgholosenna-derzavnoi-taemnicji/>

23. Планували вивезти за кордон авіаційний прилад із «Мотор Січ»: правоохоронці викрили трьох осіб. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/planuvali-vivezti-za-kordon-aviaciyniy-prilad-iz-motor-sich-pravoohoronci-vikrili-troh-osib.html>

УДК 343.1

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2023.6.36>

ШЕВЧИШЕНА К.П.

СТАН НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ПРОБЛЕМ РОЗСЛІДУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ

THE STATE OF SCIENTIFIC RESEARCH ON THE PROBLEMS OF INVESTIGATING WAR CRIMES

Акцентовано увагу на тому, що інтерес науковців до проблем розслідування воєнних злочинів помітно активізувався після жорсткої повномасштабної збройної російської агресії проти України в лютому 2022 року. Окремі аспекти розглядуваної проблематики висвітлено в колективній монографії на тему «Військові правопорушення та воєнні злочини: історія, теорія та практика» (2023). Однак проміжні дослідження вітчизняних вчених викладені в зазначеній праці не містять єдиного підходу до розв'язання проблем, які безпосередньо стосуються розслідування воєнних злочинів, що обумовлює необхідність комплексного дослідження з метою формування теоретичних положень і науково обґрунтованих рекомендацій щодо розслідування воєнних злочинів. Наголошено, що науково-теоретичне підґрунтя для написання обраної тематики становлять наукові публікації (статті) присвячені дослідженню різних аспектів розслідування воєнних злочинів. Зроблено висновок, що на сьогоднішній день проблематика розслідування воєнних злочинів розглядалась лише фрагментарно, зокрема серед існуючих наукових публікацій відсутні комплексні монографічні дослідження. Водночас в умовах широкомасштабної російської збройної агресії у практичній діяльності правоохоронних органів існує низка проблемних питань у цій сфері, котрі потребують дослідження і негайного вирішення, з метою ефективного розслідування воєнних злочинів. За результатами опитування визначено, що стан наукової розробленості досліджуваного питання потребує вдосконалення за такими напрямками: розкрити криміналістичну характеристику воєнних злочинів; визначити сутність та зміст воєнних злочинів; охаракте-

ризувати обставини, що підлягають встановленню під час розслідування воєнних злочинів; виокремити типові слідчі ситуації та розробити програми дій слідчого на початковому етапі розслідування воєнних злочинів; запропонувати рекомендації щодо організації та проведення слідчих (розшукових) дій на початковому етапі розслідування воєнних злочинів; розробити пропозиції щодо вдосконалення використання спеціальних знань при розслідуванні воєнних злочинів.

Ключові слова: стан, розроблення, проблеми, воєнні злочини, розслідування.

Attention is focused on the fact that the interest of scientists in the problems of investigating war crimes has significantly intensified after the harsh full-scale armed Russian aggression against Ukraine in February 2022. Certain aspects of the issues under consideration are highlighted in the collective monograph on "Military Offenses and War Crimes: History, Theory and Practice" (2023). However, the intermediate studies of domestic scientists outlined in the mentioned work do not contain a single approach to solving problems that directly relate to the investigation of war crimes, which necessitates a comprehensive study with the aim of forming theoretical provisions and scientifically based recommendations on the investigation of war crimes. It is emphasized that scientific publications (articles) dedicated to the study of various aspects of the investigation of war crimes constitute the scientific and theoretical basis for writing the chosen topic. It was concluded that to date, the issues of investigation of war crimes have been considered only fragmentarily, in particular, there are no comprehensive monographic studies among the existing scientific publications. At the same time, in the conditions of large-scale Russian armed aggression in the practical activities of law enforcement agencies, there are a number of problematic issues in this area that require research and immediate resolution in order to effectively investigate war crimes. According to the results of the survey, it was determined that the state of scientific development of the researched question needs improvement in the following directions: to reveal the forensic characteristics of war crimes; determine the essence and content of war crimes; characterize the circumstances to be established during the investigation of war crimes; identify typical investigative situations and develop action programs of the investigator at the initial stage of the investigation of war crimes; to propose recommendations on the organization and conduct of investigative (search) actions at the initial stage of the investigation of war crimes; develop proposals for improving the use of special knowledge in the investigation of war crimes.

Key words: state, development, problems, war crimes, investigation.

Актуальність теми. Збройна агресія РФ та запровадження воєнного стану в Україні суттєво вплинуло на усі сфери нашого життя. Російські військові вчиняють на території України масові вбивства мирних людей, знищення об'єктів інфраструктури і помешкань громадян, гвалтування жінок і дітей, мародерство [1, с. 796].

Така категорія злочинів є складною та має певні особливості, за своєю природою воєнні злочини є одними з найтяжчих і найсерйозніших злочинів, відомих людству [2, с. 54].

Аналіз довідкової літератури свідчать про [3; 2; 4] наявність значної кількості проблем розслідування воєнних злочинів, зокрема: відсутність доступу до територій тимчасово окупованих російською федерацією, що унеможливило проведення слідчих (розшукових) дій (огляд місця події, обшук, допит, слідчий експеримент); встановлення осіб причетних до вчинення воєнних злочинів; відсутність належної нормативно-правової бази, що регламентує порядок залучення міжнародних організацій до розслідування воєнних злочинів вчинених на території України; недостатня кількість компетентних (підготовлених) працівників слідчих та оперативних підрозділів, що можуть ефективно здійснювати виявлення, документування та воєнних злочинів.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. Науково-теоретичне підґрунтя дослідження з обраної тематики становлять праці таких провідних вітчизняних вчених: В.П. Базов (2008), В.О. Миронюк (2008), В.Михайленко (2017), М.В. Піддубна (2020), С.П. Баладига (2022), С.В. Банах (2022), О.М. Дуфенюк (2022), Н.О. Кононенко (2022), Ю.О. Пілюков (2022), І.В. Пиріг (2022), Г.К. Третяник (2022), В.М. Шевчук (2022), М.В. Шепітько (2022), В.В. Юсупов (2022), І.В. Гловюк (2023), І.І. Когутич (2023), У.З. Коруч (2023), Ю.В. Орлов (2023), М.І. Смирнова

(2023), Р.П. Чичи (2023). Проте, незважаючи на безперечну цінність зазначених напрацювань, слід відзначити, що наразі, серед вітчизняних науковців відсутнє комплексне ґрунтовне дослідження, присвячене розслідуванню воєнних злочинів, що зумовлює **актуальність** обраної теми.

Отже, значимість і важливість розслідування воєнних злочинів, вимагає більш поглибленого вивчення і науково-правової розробки.

У цьому контексті правильним є твердження С.О. Павленка [5, с. 107] про, те, що: головною умовою будь-якого наукового дослідження є ґрунтовний аналіз наукового доробку вітчизняних та іноземних учених різних історичних періодів [5, с. 107].

З огляду на це, **метою статті** є здійснити аналіз стану наукової розробленості проблем розслідування воєнних злочинів.

Виклад основного матеріалу. Серед вітчизняних вчених окремі аспекти означеної проблематики на монографічному рівні досліджували Базов В.П. «Кримінальна відповідальність за порушення законів та звичаїв війни (аналіз складу злочину)» (2008) [6], Миронюк В.О. «Кримінальна відповідальність за порушення законів та звичаїв війни» (2008) [7], Михайленко В. «Воєнні злочини в міжнародному праві. Базове дослідження із застосування правосуддя перехідного періоду в Україні» (2017) [8], Піддубна М.В. Імплементация норм міжнародного кримінального права про воєнні злочини у кримінальний кодекс України (2020) [9].

Серед останніх напрацювань у цій сфері слід відзначити монографію Ю. В. Орлова «Злочинність і протидія їй в умовах війни: кримінально-правовий та кримінологічний виміри» (2023) [10]. Монографія присвячена теоретичним і практичним питанням протидії злочинності кримінально-правовими та кримінологічними засобами в умовах війни. Досліджуються засади й особливості реалізації кримінально-правової політики як системної реакції на кримінальні загрози збройної агресії, проблеми кваліфікації воєнних злочинів і пов'язаних із війською кримінальних правопорушень, у тому числі тих, що за міжнародним кримінальним правом мають ознаки злочинів проти людяності. Поруч із кримінально-правовою презентовано результати застосування кримінологічної оптики до виявлення, опису та пояснення сутності, детермінант злочину агресії як кримінального перформансу, а також етіології, складових і особливостей проявлення сучасного російського фашизму. Аналізується специфіка впливу воєнних і антивоєнних факторів на криміногенну обстановку, її тенденції, проблеми адаптивності системи протидії злочинності та шляхи їх вирішення. Акцентовується увага на специфіці кримінологічного забезпечення перехідного правосуддя в Україні, відповідних зонах криміногенних ризиків [10].

Проте, незважаючи на безперечну цінність зазначених напрацювань, слід відзначити, що означені роботи присвячені кримінально-правовим та кримінологічним аспектам досліджуваної тематики і лише побіжно стосуються предмету нашого дослідження.

Інтерес науковців до проблем розслідування воєнних злочинів помітно активізувався після жорсткої повномасштабної збройної російської агресії проти України в лютому 2022 року. Окремі аспекти розглядуваної проблематики висвітлено в колективній монографії на тему «Військові правопорушення та воєнні злочини: історія, теорія та практика» (2023) [11].

Однак, проміжні дослідження вітчизняних вчених викладені в зазначеній праці не містять єдиного підходу до розв'язання проблем, які безпосередньо стосуються розслідування воєнних злочинів, що обумовлює необхідність комплексного дослідження з метою формування теоретичних положень і науково обґрунтованих рекомендацій щодо розслідування воєнних злочинів.

Водночас варто зауважити, що дослідженню різних аспектів розслідування воєнних злочинів присвячено низку наукових статей, що і становлять науково-теоретичне підґрунтя для написання дисертації.

Адже, як слушно з цього приводу зазначає В.Г Севрук, без урахування таких розвідок окреслити напрями подальших наукових розробок дослідження неможливо [12, с. 17].

Розглянемо їх докладніше.

Так, значний інтерес для нашої роботи становлять наукові доробки В.М. Шевчука: «Криміналістичне забезпечення розслідування воєнних злочинів: цифровізація, інновації, перспективи» (2022) [1]; «Сучасні проблеми криміналістики в умовах війни та глобальних загроз» (2022) [12].

Заслужують на увагу міркування автора щодо найперспективніших напрямів інноваційних наукових досліджень у криміналістиці в умовах воєнного стану, зокрема: документування та розслідування воєнних злочинів, скоєних військовими РФ в Україні; пошук зниклих українців та ідентифікація загиблих на війні в Україні; застосування цифрової криміналістики для виявлення, фіксування й розслідування воєнних злочинів, скоєних військовими РФ в Україні; активізація

застосування спеціальних знань і проведення судово-експертних досліджень із визначення розміру збитків фізичних та юридичних осіб, яких вони зазнали внаслідок російської збройної агресії; розроблення й застосування інноваційних криміналістичних продуктів щодо підвищення ефективності розслідування воєнних злочинів; криміналістичне забезпечення діяльності Міжнародного Кримінального Суду [13; 14, с. 23].

Достатньо обґрунтованим є висновок автора про те, що значною мірою успіх реалізації завдань документування воєнних злочинів та їх доказування в суді залежить від стандартизації процесу розслідування, алгоритмізації проведення процесуальних дій, якісної взаємодії між підрозділами, врахування зарубіжного досвіду розслідування та судового розгляду [14, с. 816].

Наступним дослідженням, яке потребує ґрунтовного аналізу є наукова стаття О. М. Дуфенюка на тему «Розслідування воєнних злочинів в Україні: виклики, стандарти, інновації» (2022). У якій автором сформульовано авторську позицію щодо особливостей розслідування воєнних злочинів в Україні в сучасних умовах. Новизна запропонованої концепції полягає у систематизації викликів, які виникають у діяльності органів досудового розслідування під час розслідування воєнних злочинів; у з'ясуванні стану та перспектив стандартизації розслідування воєнних злочинів; в експлікації впливу цифрової епохи на документування воєнних злочинів [15, с. 46].

Становить цінність для нашої роботи і дослідження І. Пиріг на тему «Використання спеціальних знань під час розслідування злочинів, учинених в умовах воєнного стану» (2022) [16, с. 347]. У науковому дослідженні розглянуто окремі питання використання спеціальних знань у формі залучення спеціаліста до проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування злочинів, учинених в умовах воєнного стану. Визначено спеціалістів, що беруть участь у розслідуванні визначеної категорії кримінальних проваджень, зазначено основні дії, що ними виконуються та зосереджено увагу на об'єктах, що вилучаються під час огляду місця події. Наведено перелік експертиз, що здебільшого призначаються під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених в умовах воєнного часу та визначено об'єкти та предмет їх дослідження [16, с. 347].

Також на особливу увагу заслуговує науковий доробок Н. Кононенко «Міжнародні рекомендації щодо організації розслідування і збору доказів воєнних злочинів» (2022) [17]. У статті досліджено особливості міжнародних правил організації розслідування та збирання доказів воєнних злочинів, а також запропоновано концепцію розслідування воєнних злочинів, скоєних в умовах збройного конфлікту, та кримінального переслідування винних [17].

Окремої уваги заслуговує робота авторського колективу Ю.О. Пілюков, В.В. Юсупов., С.В. Банах на тему «Огляд будівель і споруд, які зазнали артилерійських обстрілів та бомбардувань під час розслідування воєнних злочинів» (2022) [18]. У науковій публікації вченими запропоновано низку пропозицій щодо вдосконалення проведення слідчого огляду будівель і споруд, що зазнали артилерійських обстрілів та бомбардувань, визначення його специфічних особливостей під час розслідування воєнних злочинів.

Також для вирішення окремих завдань наукового дослідження важливе значення має наукова робота Головюк І.В., Третяник Г.К. «Концептуальні елементи у провадження щодо воєнних злочинів: предмет доказування» (2022) [19]. Стаття присвячена дослідженню питання ідентифікації правової природи контекстуальних елементів у аспекті доказування воєнних злочинів в умовах збройного конфлікту [19, с. 394].

Значний внесок у розроблення проблем розслідування воєнних злочинів на території України та притягнення до відповідальності осіб за їх вчинення зробив С.П. Баладига. У науковій роботі автором зроблено аналіз перших рішень українських судів щодо винесених вироків стосовно російських військових, що вчинили воєнні злочини після повномасштабного вторгнення в 2022 році. Автором виокремлено Виділивши окремі проблеми, з якими стикаються правоохоронні органи та суди під час розслідування воєнних злочинів, зроблено висновок щодо можливо-го вдосконалення процесу слідства [2].

Наукова публікація У.З. Коруч на тему «Розслідування міжнародним кримінальним судом воєнних злочинів росії в Україні (2023) [20] присвячена окремим питанням розслідування Міжнародним кримінальним судом воєнних злочинів росії в Україні.

Особливий науковий інтерес становлять наукові статті І.В. Гловюк на тему «Кримінальне провадження щодо воєнних злочинів: виклики та відповіді» (2023) [21]. Особливо цінним у контексті використання як теоретичної основи нашого дослідження є сформульовані автором пропозиції щодо потреб змін і доповнень чинного кримінального та кримінального процесуального законодавства у цій сфері.

Усебічно досліджено проблему виокремлення воєнних злочинів у кримінальному законодавстві України; механізми документування та притягнення до відповідальності воєнних злочинців; особливості кримінального провадження щодо воєнних злочинів у межах особливого режиму досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану [21].

Продовжуючи, необхідно звернути увагу на дослідження М. Шепітько на тему «Проблеми розслідування російської агресії проти України. Теорія та практика судової експертизи і криміналістики» [22]. У межах здійсненого дослідження автором сформульовано низку наукових положень, які мають теоретичне значення, зокрема: досліджено сучасний стан розслідування військових, воєнних та інших злочинів, спричинених російською агресією проти України, окреслено правові та процесуальні проблеми їх розслідування; звернено увагу на національний, іноземний і міжнародний характер розслідування таких злочинів; розглянуто проблеми, що виникли через ведення бойових дій на території України, і їх наслідки (небезпечність проведення слідчих дій, нестача кваліфікованих кадрів, наявність значної кількості біженців і тимчасово переміщених осіб тощо) [22].

Крім того, звернімо увагу на публікацію І.І. Когутича на тему «Окремі аспекти підготовки розслідування порушення законів та звичаїв війни» (2023) присвячена актуалізації криміналістичного аналізу матеріалу за наслідками якого існує потреба в започаткуванні розробки типової видової методики розслідування порушення законів та звичаїв війни (злочину, передбаченого ст. 438 Кримінального кодексу України). Автором викладено бачення окремих аспектів одного з елементів цієї методики: підготовки (організації й планування) розслідування означеного злочину [23].

На увагу заслуговує і публікація М.І. Смирнова на тему «Міжнародно-правові механізми розслідування та притягнення до відповідальності країни-агресора за найтяжчі міжнародні злочини» (2023) [24]. Зокрема автором запропоновано нові механізми розслідування та притягнення до відповідальності країни-агресора за злочин агресії, злочин геноциду, злочини проти людяності та воєнні злочини.

Ще одним вітчизняним дослідженням за цією тематикою є наукова стаття колективу авторів М.В. Капустіна, Є.Є. Демидова, К.В. Латиш на тему «Використання сучасних інформаційних технологій при розслідуванні воєнних злочинів» [25]. У статті розглянуто можливості та призначення сучасних інформаційних технологій при розслідуванні воєнних злочинів. До таких сучасних інформаційних технологій належать: інформаційна система «Книга катів українського народу»; електронний реєстр геномної інформації людини; єдиний реєстр осіб, зниклих безвісти за особливих обставин; аналітичний додаток «Воєнні злочинці РФ» та он-лайн платформи для фіксації злочинів російської федерації проти цивільного населення України. Наголошено на тому, що використання цих сучасних інформаційних технологій має важливе значення для розслідування та розкриття воєнних кримінальних правопорушень національними органами кримінальної юстиції, а інформація, що в них міститься може бути використана для кримінального переслідування й покарання осіб, що вчинили воєнні злочини Міжнародним кримінальним судом та в спеціальному міжнародному трибуналі [25].

Також слушно звернути увагу на дослідження Р. Чичи на тему: «Процесуальні та організаційні особливості огляду місця події під час розслідуванні воєнних злочинів» (2023) [26]. У науковій статті автором виокремлено типові умови проведення огляду місця вчинення воєнних злочинів передбачають перебування слідчих, прокурорів, спеціалістів, інших осіб, що залучаються до огляду місця події та їх роботу на наступних локаціях: місця руйнування об'єктів цивільної та критичної інфраструктури, пам'яток архітектури в наслідок артилерійських та ракетних обстрілів, бомбардувань; місця розграбування та пошкодження майна усіх форм власності; місця вбивств, масових вбивств та поховань; місця катувань; місця перебування військовослужбовців та найманців країни-агресора; місця зберігання та перебування військової техніки і боєприпасів; місця спричинення шкоди та забруднення природного середовища [26].

У контексті нашого дослідження з метою висвітлення теоретичних засад проблем розслідування воєнних злочинів необхідно звернути увагу на публікацію А. О. Драгоненка на тему «Поняття та ознаки воєнних злочинів у міжнародному кримінальному праві» (2022) [27]. У доробку автором досліджуються норми чинного міжнародного кримінального права, з позиції відсутності концептуального визначення поняття «воєнних злочинів», що, у свою чергу, є прогалиною міжнародного законодавства. Розглядаються воєнні злочини з сучасних позицій, зважаючи на накопичений позитив наукових доробок та правозастосовної практики, цілком обґрунтовано можна визначити їх як грубі порушення міжнародного гуманітарного права, які вчиняються у період

збройних конфліктів (міжнародного та неміжнародного характеру), що тягнуть індивідуальну кримінальну відповідальність за міжнародним кримінальним правом. Уточнено, що воєнні злочини є видом злочинів проти миру і безпеки людства, у зв'язку з чим їм притаманні спільні для зазначених злочинних діянь ознаки: підвищений ступінь суспільної небезпеки; спрямованість таких злочинних діянь на інтереси, які охороняються міжнародним правом; їх криміналізація та караність здійснюється відповідно до норм міжнародного права [27].

Т.С. Садовою у науковій статті на тему «Щодо поняття воєнних злочинів проти довкілля в міжнародному кримінальному праві» (2021) [28], досліджено положення щодо трактування поняття воєнних злочинів проти навколишнього природного середовища в міжнародних джерелах, серед яких: Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 року, Додатковий протокол I до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, від 8 червня 1977 року та Конвенція про заборону військового або будь-якого ворожого використання засобів впливу на природне середовище від 18 травня 1977 року. Виявлено основні ознаки, характерні для поняття воєнних злочинів проти довкілля. Проаналізовано тлумачення обширності, довгочасності та серйозності шкоди, завданої навколишньому природному середовищу, для правильної кваліфікації такого протиправного діяння, як воєнний злочин [28].

Значний інтерес становить дослідження Н. Антонока на тему «Контекстуальний елемент воєнних злочинів: зміст і необхідність встановлення» (2023) [29]. У цій статті автором досліджується поняття контекстуального елемента як обов'язкової характеристики воєнного злочину. Аналізується диференціююче значення цього елемента та його роль для розмежування загальнокримінальних і воєнних злочинів [29].

Також слід відміти інші наукові публікації, зокрема: В.В. Ємельяненко та К.М. Оробець «Воєнні злочини: поняття, особливості та співвідношення з військовими кримінальними правопорушеннями за кримінальним кодексом України» (2022); К. Калюга, В. Зубко на тему «Щодо інтеграційних процесів у криміналістиці під час воєнного часу в Україні» (2022); А.М. Толкач Кримінологічна характеристика воєнних злочинів, вчинених російською армією проти цивільного населення у Чернігівській області з 24 лютого по 02 квітня 2022 р. (2023); Ю.А. Кричуня «Воєнні та військові злочини в кримінальному праві України: особливості та співставлення з міжнародним кримінальним правом та зарубіжним законодавством» (2022); М. К. Зубанський «Поняття та склад воєнного злочину в контексті положень міжнародного кримінального права» (2022), О.Л. Макаренко «Верифікація вчинених в Україні воєнних злочинів інструментами міжнародного кримінального права» (2023); А.Ф. Волобуєв «Особливості механізму вчинення сексуального насильства на тимчасово окупованих територіях та його розслідування» (2023).

Значну увагу приділено аналізу посібникам, що з'явилися останнім часом щодо проблем розслідування воєнних злочинів.

Зокрема заслуговує на увагу навчальний посібник «Воєнні злочини. Особливості розслідування міжнародних злочинів, скоєних в контексті збройного конфлікту на Донбасі» (2019) [30], в якому зібрана теоретична інформація про міжнародне гуманітарне право та воєнні злочини, що є грубими його порушеннями, про особливості кваліфікації цих злочинів згідно з українським законодавством та як їх документувати для українських судів і Міжнародного кримінального суду [30].

Також, слід відзначити навчальний посібник на тему «Воєнні злочини» (2023) [31]. У навчальному посібнику розглянуто міжнародно-правові, кримінально-правові і кримінально-процесуальні питання відповідальності за вчинення воєнних злочинів, особливості фіксування ходу та результатів їх досудового розслідування. Розкрито напрями та форми взаємодії міжнародних інституцій із правоохоронними органами й органами кримінальної юстиції України при розслідуванні воєнних злочинів [31].

Серед останніх публікацій слід відзначити науково-практичний посібник підготовлений колективом Національної академії внутрішніх справ на тему «Кваліфікація та розслідування порушення законів і звичаїв війни» (2023) [32]. У посібнику висвітлено теоретичні та практичні питання кваліфікації й розслідування злочину, передбаченого ст. 438 КК. Роз'яснено положення цієї статті, а також надано рекомендації щодо розслідування воєнних злочинів з огляду на сучасні концепції міжнародного гуманітарного права, напрацювання українських та зарубіжних вчених, практику національних правозастосовних органів, а також іноземних і міжнародних правоохоронних та судових інституцій.

Сформульовано рекомендації щодо тактики проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування порушення законів і звичаїв війни – оглядів, допитів, експертиз. Розглянуто джерела отримання доказової інформації [32].

Також, теоретичну та практичну цінність становлять й аналітичні звіти та огляди підготовлені після повномасштабного вторгнення міжнародними та українськими організаціями щодо воєнних злочинів в російській агресії проти України.

Зокрема, найбільш змістовними є:

- аналітичне дослідження «Гендерний вимір війни» (2023) у якому міститься 10 експертних статей, що розкривають гендерні аспекти в різних сферах, в яких фіксувались воєнні злочини та порушення з боку РФ: депортації, руйнування інфраструктури, сексуальне насильство, а також можливості відновлення справедливості для постраждалих [33];

- публікація Української Гельсінської спілки з прав людини за підтримки Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) «Міжнародні злочини в Україні: огляд національного розслідування та судової практики» (2023) [34]. У роботі вирішені наступні завдання:

- вивчено досвід іноземних держав, на території яких мав місце міжнародний збройний конфлікт, щодо притягнення до відповідальності за міжнародні злочини;

- проаналізовано сучасний стан взаємодії правоохоронних органів, які розслідують міжнародні злочини в Україні;

- визначено негативні чинники, які впливають на ефективність досудового розслідування міжнародних злочинів;

- здійснено огляд національної судової практики щодо розгляду справ, пов'язаних зі збройним конфліктом в Україні, і надати їй юридичну оцінку;

- розроблено рекомендації для органів державної влади за результатами проведеного дослідження [34].

В опублікованому аналітичному огляді «Женевського центру управління сектором безпеки (DCAF) «Роль військовослужбовця у реагуванні на воєнні злочини» (2023) [35], запропоновано алгоритм дій військовослужбовців, які стають свідками воєнних злочинів та стикаються з місцями воєнних злочинів (визначення або розпізнавання місць скоєння воєнних злочинів, збереження цілісності місць скоєння воєнних злочинів, фіксація та збір речових доказів) [35].

У звіті підготовленого Центром прав людини ZMINA в рамках проєкту «Документування випадків тортур, скоєних у ході російської збройної агресії проти України» за підтримки Празького центру громадянського суспільства (2023) [36], проаналізовано випадки катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність. Дослідження містить: загальний огляд системних практик тортур та жорстокого поводження стосовно цивільного населення на новоокупованих територіях; аналіз типів місць незаконного тримання і вчинення тортур, особливостей затримань цивільних громадян та категорій місцевих мешканців, які підпадали під найбільший ризик тортур і жорстокого поводження (колишні українські військовослужбовці, учасники АТО/ООС, колишні і чинні співробітники органів правопорядку, цивільні волонтери, політичні і громадські активісти, представники органів влади і місцевого самоврядування, місцеві підприємці, «лідери думок», учасники спротиву окупації, а також особи з проукраїнською позицією); інформацію про структури, причетні до тортур і жорстокого поводження, методи катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання; а також окремі задокументовані випадки тортур. Наведена у цьому дослідженні інформація та свідчення були належним чином зібрані та задокументовані Центром прав людини ZMINA відповідно до міжнародних стандартів та передані Офісу Генерального прокурора України, національним слідчим органам, Спеціальному доповідачу ООН з питань тортур та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження чи покарання, Моніторинговій місії ООН з прав людини, Незалежній міжнародній комісії ООН з розслідування порушень в Україні, Міжнародному кримінальному суду – з перспективою їх подальшого розслідування, представлення для національної та міжнародної аудиторії. Це сприятиме ідентифікації російських військових, причетних до вчинення тортур, притягнення їх до відповідальності, відшкодування шкоди жертвам тортур [36].

Також значну увагу приділено аналізу наукових публікацій зарубіжних вчених щодо проблем розслідування воєнних злочинам, серед яких слід виокремити праці Келлі Доун Аскін (Kelly Dawn Askin) Воєнні злочини проти жінок: обвинувачення в міжнародних трибуналах з воєнних злочинів (1997), Ларрі Мей (Larry May) «Воєнні злочини та справедлива війна» (2007), Джеррі Дж. Сімпсон (Gerry J. Simpson) «Закон, війна та злочин: воєнні злочини, судові процеси та переконання міжнародного права» (2007), Живуцька-Козловська Ельжбета (Zywućka-Kozłowska Elzbieta) «Значення судової експертизи у виявленні виконавців воєнних злочинів» (2023) та ін.

3-поміж праць зарубіжних науковців відзначено роботу Ліндсей Фрімен (Lindsay Freeman) на тему «Цифрові докази та судові переслідування за воєнні злочини: вплив цифрових технологій на міжнародні кримінальні розслідування та судові процеси» (2017) [37]. У статті авторка обґрунтовує позицію щодо важливості використання цифрової інформації як повноцінних доказів у кримінальному судочинстві щодо воєнних злочинів.

Висновки. Підсумовуючи викладене, можна дійти висновку, що на сьогоднішній день досліджувана проблематика розглядалась лише фрагментарно, зокрема серед існуючих наукових публікацій відсутні комплексні монографічні дослідження. Водночас в умовах широкомасштабної російської збройної агресії у практичній діяльності правоохоронних органів існує низка проблемних питань у цій сфері, котрі потребують дослідження і негайного вирішення, з метою ефективного розслідування воєнних злочинів. За результатами опитування визначено, що стан наукової розробленості досліджуваного питання потребує вдосконалення за такими напрямками: розкрити криміналістичну характеристику воєнних злочинів; визначити сутність та зміст воєнних злочинів; охарактеризувати обставини, що підлягають встановленню під час розслідування воєнних злочинів; виокремити типові слідчі ситуації та розробити програми дій слідчого на початковому етапі розслідування воєнних злочинів; запропонувати рекомендації щодо організації та проведення слідчих (розшукових) дій на початковому етапі розслідування воєнних злочинів; розробити пропозиції щодо вдосконалення використання спеціальних знань при розслідуванні воєнних злочинів.

Список використаних джерел:

1. Шевчук В.М. Криміналістичне забезпечення розслідування воєнних злочинів: цифровізація, інновації, перспективи. С. 795-822. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/322/8791/18392-1>. DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-302-6-35>.
2. Баладига С.П. Проблеми розслідування воєнних злочинів на території України та притягнення до відповідальності осіб за їх вчинення. *Нове українське право*, Вип. 5, 2022. С. 52-58. DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2022.5.7>.
3. Досудове розслідування воєнних злочинів. Вектор прав людини : вебсайт. URL: <http://www.hrvector.org>
4. Ключові проблеми України у розслідуванні воєнних злочинів. Результати дослідження URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/kliuchovi-problemy-ukrainy-u-rozsliduvanni-voiennykh-zlochyniv-rezultaty-doslidzhennia>.
5. Павленко С. О. Аналіз сучасного стану наукових досліджень проблем оперативної розшукової тактики. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 2 (107). С. 105-122. URL: <http://ojs.naiu.kiev.ua/index.php/scientbul/article/view/856/864>.
6. Базов В.П. Кримінальна відповідальність за порушення законів та звичаїв війни (аналіз складу злочину) : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2008. 222 с.
7. Миронюк В.О. Кримінальна відповідальність за порушення законів та звичаїв війни : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Дніпропетровськ, 2008. 218 с.
8. Михайленко В. Воєнні злочини в міжнародному праві. Базове дослідження із застосування правосуддя перехідного періоду в Україні : монографія / за заг. ред. А. П. Буценка, М. М. Гнатівського. – К. : «РУМЕС», 2017. С. 186–230.
9. Піддубна М.В. Імплементація норм міжнародного кримінального права про воєнні злочини у кримінальний кодекс України: дис. ... доктора філософії. Київ, 2020. 260 с.
10. Орлов Ю. В. Злочинність і протидія їй в умовах війни: кримінально-правовий та кримінологічний виміри : монографія. Харків : Право, 2023. 252 с.
11. Military offences and war crimes: background, theory and practice : collective monograph. Ed. by V.M. Stratonov. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2023. 876 p.
12. Шевчук В. (2022). Сучасні проблеми криміналістики в умовах війни та глобальних загроз. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Вип. 3 (28). С. 11-27. DOI: 10.32353/khrife.3.2022.02.
13. Shevchuk V. Problems of criminalistic support of the practice of the International Criminal Court in Ukraine. *Do desenvolvimento mundial como resultado de realizações em ciência e investigação científica* : Coleção de trabalhos científicos «ЛОГОΣ». Lisboa, 2020. Vol. 4. pp. 14-19. DOI: 10.36074/09.10.2020.v4.03 (дата звернення: 12.09.2022).
14. Шевчук В. (2022). Сучасні проблеми криміналістики в умовах війни та глобальних загроз. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Вип. 3 (28). С. 11-27. DOI: 10.32353/khrife.3.2022.02.

15. Дуфенюк О. Розслідування воєнних злочинів в Україні: виклики, стандарти, інновації. *Baltic Journal of Legal and Social Sciences*, (1), 46-56. DOI: <https://doi.org/10.30525/2592-8813-2022-1-6>.
16. Пиріг І. Використання спеціальних знань під час розслідування злочинів, учинених в умовах воєнного стану. *Науковий вісник ДДУВС*. 2022. Спеціальний випуск № 2. С. 347-352. DOI: 10.31733/2078-3566-2022-6-347-352.
17. Кононенко Н., Пацкан В., Хромова М., Уткина Х., Серебро М. Международные рекомендации по организации расследования и сбора доказательств военных преступлений. *Вопросы политики*. 2022. Том. 40. № 72. Р. 670-674.
18. Пілюков Ю.О., Юсупов В.В., Банах С.В. «Огляд будівель і споруд, які зазнали артилерійських обстрілів та бомбардувань під час розслідування воєнних злочинів». 2022. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-302-6-23>. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/322/8779/18380-1?inline=1>
19. Головюк І.В., Третяк Г.К. Концептуальні елементи у провадження щодо воєнних злочинів: предмет доказування. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 6. С. 394-398. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-6/87>.
20. Коруц У.З. Розслідування міжнародним кримінальним судом воєнних злочинів росії в Україні. 2023. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. Серія: юридичні науки. Том 34 (73) № 1. С. 171-176. DOI <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2023.2/28>.
21. Гловюк І.В. Кримінальне провадження щодо воєнних злочинів: виклики та відповіді. *Юридичний журнал «Право України»*. 2023. 5. С. 85-100.
22. Шепітько М. Проблеми розслідування російської агресії проти України. *Теорія та практика судової експертизи і криминології* : зб. наук. пр.- Харків. 2022. Вип. 2 С. 32-43. <https://orcid.org/0000-0002-7164-803>.
23. Когутич І.І. окремі аспекти підготовки розслідування порушення законів та звичаїв війни. *Криминологія і судова експертиза*. 2023. Вип. 68. С. 95-108. DOI: <https://doi.org/10.33994/kndise.2023.68.10>.
24. Смирнов М.І. Міжнародно-правові механізми розслідування та притягнення до відповідальності країни-агресора за найтяжчі міжнародні злочини. *Нове українське право*. 2023. Вип. 1. С. 172-180. DOI: <https://doi.org/10.51989/NUL.2023.1.22>.
25. Капустіна М.В., Демидова Є.Є., Латиш К.В. Використання сучасних інформаційних технологій при розслідуванні воєнних злочинів. *Юридичний науковий електронний вісник*. 2023. 4. С.564-566.
26. Чича Р. Процесуальні та організаційні особливості огляду місця події під час розслідуванні воєнних злочинів. LEGEA ȘI VIAȚA. Publicație științifico-practică. ediție specială, 2023. С.199-200. <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4fa0ac1e-dc80-4e8f-85c7-d152f960cc59/content>.
27. Драгоненко А. О. Поняття та ознаки воєнних злочинів у міжнародному кримінальному праві. *Наукові записки*. Серія. Право. Випуск 12.2022. С.151-157.
28. Садова Т.С. Щодо поняття воєнних злочинів проти довілля в міжнародному кримінальному праві. *Право і суспільство*. 2021. 4. С. 252-257. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2021.4.34>
29. Антонюк Н. Контекстуальний елемент воєнних злочинів: зміст і необхідність встановлення. *Юридичний журнал «Право України»*. 2023. 5. С. 30-38.
30. Коваль Д.О., Авраменко Р.А. Воєнні злочини. Особливості розслідування міжнародних злочинів, скоєних в контексті збройного конфлікту на Донбасі / Д.О. Коваль, Р.А. Авраменко. – Київ : ГО Truth Hounds ; Одеса : Фенікс, 2019. – 36 с.
31. Воєнні злочини: навч. посіб. / І.В. Авдошин, О.І. Заболотний, О.Ю. Звонарьов та ін. Київ : 7БЦ, 2023. 280 с.
32. Кваліфікація та розслідування порушення законів і звичаїв війни : наук.-практ. посіб. / А.А. Вознюк, І.В. Жук, О.В. Таран, С.С. Чернявський та ін.; за заг. ред. М.С. Цуцкіридзе, В.В. Чернея, А.А. Вознюка. К : Норма, 2023. 320 с.
33. Гендерний вимір війни: результати аналітичного дослідження / упоряд. Аналітичний центр ЮрФем Асоціації жінок-юристок України ЮрФем. Львів, 2023. 115 с. URL: <https://jurfem.com.ua/wp-content/uploads/2023/04/2.pdf>.
34. Міжнародні злочини в Україні: огляд національного розслідування та судової практики. Київ. Українська Гельсінська спілка з прав людини, 2023. https://www.helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2023/09/International_crim_ukr_A4-DLYA-ONLAYN-PUBLIKATSIYI-3.pdf.

35. Роль військовослужбовця у реагуванні на воєнні злочини. Гражвідас Ясутіс (Grazvydas Jasutis), Ребекка Мікова (Rebecca Mikova), Джоді Прескотт (Jody Prescott) та Вільям Шабас (William Schabas). DCAF – Женевський центр з управління сектором безпеки. 2023. 34 с. URL: https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/War_crimes_Evidence-UKR.pdf.

36. Катування та жорстоке поводження з цивільним населенням на українських територіях, які перебували під російською окупацією (на прикладі Київської, Харківської та Херсонської областей): аналітичний звіт / Б. Петруньок, О. Гнатюк, Т. Печончик; Центр прав людини ZMINA. Київ, 2023. 64 с.

37. Freeman, Lindsay, Digital Evidence and War Crimes Prosecutions: The Impact of Digital Technologies on International Criminal Investigations and Trials (2018). *Fordham International Law Journal*, Vol. 41, No. 2, 2018, URL: <https://ssrn.com/abstract=3800418>.